

Katsauksia ja keskustelua

Suomen lamaantumisen selvitetty?*

JOHNNY ÅKERHOLM

Valtiovarainministeriö

Nyt julkaistu teos on hyvin tervetullut lisä meidän lamakeskustelumme, ja sillä on kaikki edellytykset nostaa keskustelun tasoa. Sopii toivoa, että pääsisimme vihdoin viileästi tarkastelemaan asioita "von oben". Meidän kokemuksistamme on sekä hyvässä että pahassa paljon hyötyä niille maille, jotka ovat nyt käymässä läpi omia sopeutumistuskia. Ei ole Kianderin ja Vartian syytä ellei tämä tavoite toteudu.

Nautin suunnattomasti kirjan lukemisesta ja sen inspiroimana pyrin seuraavassa asettamaan kehitystämme ja kokemuksiamme kansainväliseen tarkastelukehikkoon. Suomen kokemukset eivät ole ainutlaatuiset. Meitä ennen olivat Norja ja Tanska käyneet samanlaisen sopeutumisproessin läpi, Ruotsi kärsi saman aikaan samasta taudista, viime vuosina monet entiset sosialistimaat ovat kokeneet samanlaisia ongelmia, ja nyt useimmat Kaakkois-Aasian maat

ovat samassa tilassa. Myös Venäjän tämän hetkiset pulmat ovat monessa suhteessa samaa sukua, joskin siellä ovat myös monet muut tekijät vaikeuttamassa talouden kehitystä.

Yhteinen piirre on se, että säännöstelyolosuhteissa opittu käyttäytyminen – niin yrityksissä, kotitalouksissa, talouspolitiikassa kuin politiikassakin – on törmännyt vapaiden markkinoiden pelisääntöihin.

Yksi keskeinen syy säännöstelyyn oli aikanaan tarve ja halu ohjata vajaiden resurssien käyttöä. Säännöstelyn avulla haluttiin tukea investointitoimintaa, ja koska normaalisti oli rahoituspääomasta pulaa, tämä tapahtui tukemalla lainarahan käyttöä vero- ja korkopolitiikalla. Resursseja haluttiin siirtää erityisesti vientiin, jota edisti valuuttakurssin pitäminen mahdollisuuksien mukaan aliarvostettuna. Markkinamekanismi ei näytellyt näissä olosuhteissa kovin keskeistä roolia resurssien allokoitumisessa, vaan resurssit jaettiin erilaisin epävirallisilla menettelytavoin. Meillä puhuttiin kabinettipolitiikasta, ja muissa maissa on keksitty toisenlaisia nimityksiä samalle ilmiölle. Riskinotto ei lä-

* Kommenttipuheenvuoro Jaakko Kianderin ja Pentti Vartian kirjan "Suuri Lama" julkaisutilaisuudessa, 3.9.1998.

heskään aina liittynyt taloudellisiin seikkoihin, ja lainaa kannatti ottaa niin paljon kuin sitä sai. Tämä vaihe on varsin monipuolisesti valotettu Kianderin ja Vartian kirjassa.

Kun rahoitusmarkkinat vapautuivat, talouspolitiikan säädöt ja yksityisen sektorin odotukset ja käyttäytyminen olivat vanhan mallin mukaiset. Velkaantumista suosittiin ja eri syistä haluttiin pitää kiinni kiinteän valuuttakurssin politiikasta; jotkut tekivät sen toivoen että aliarvostusta voitaisiin jatkaa, ja jotkut halusivat tarjota "käyttäytymisankkurin" markkinoille. Poikkeuksetta tällainen asetelma johti voimakkaaseen pääomien sisään virtaukseen ja yksityisen sektorin velka-asteen nousuun. Velkaantumiseen liittyi siten sekä korko- että valuuttakurssiriskejä.

Ulkomainen rahoitus kiinnosti näissä oloissa sekä luotonottajia että luotonantajia. Pääomien sisään virtaus näet ensi vaiheessa voimisti taloudellista kasvua ja varallisuushinnat kohosivat. Valtiontalous oli kaikissa maissa vahva ja monasti ylijäämäinen. Talous näytti siten vahvalta, mitä meillä edisti ulkomaankaupan vaihtosuhteen vahvistuminen, ja velkaantumisen riskit näyttivät vähäisiltä niin luotonottajan kuin -antajan kannalta katsottuna.

Poikkeuksetta varallisuuskupla kuitenkin puhkesi, ja lähes aina tämä tapahtui räjähdysenomaisesti. Velkaantumisen myötä haavoittuvuus lisääntyi, ja lopulta jokin häiriö sysäsi itseään vahvistavan negatiivisen kierteen liikkeelle. Alkuun paneva voima on vaihdellut maasta toiseen – meillä kansainväliset suhdanteet ja Neuvostoliiton romahdus toimivat katalysaattoreina – mutta ennemmin tai myöhemmin kaikki korttitalot olisivat romahtaneet johonkin häiriöön.

Keskustelu niin meillä kun muualla on keskittynyt kuplan syntymisen jälkeen tarvittavien toimenpiteiden tarkasteluun. Etenkin meillä ta-

louspolitiikan virheiden on arveltu syntyneen juuri tässä vaiheessa. Epätasapainon synnyttyä ei ole kuitenkaan talouspolitiikassa kuin huonoja vaihtoehtoja jäljellä. Pommin purkaminen maksaa aina, koska sen rakentamisen yhteydessä on siirretty resursseja väärin kohteisiin, ja rakenteita on korjattava.

Yksi keskeinen ja kaikkialla keskustelua herättänyt kysymys on valuuttakurssipolitiikka ja sen rooli. Meillä yksi keskeinen väittäjä on ollut, että valuuttakurssista kiinnipitäminen kesällä ja alkusyksystä 1991 kasvatti oleellisesti vahinkoja, ja monen mielestä tämä oli keskeinen laman aiheuttaja. Suomessa toteutui kuitenkin heikon valuutan politiikka ja parhaimmillaan tai pahimmillaan valuuttakurssi oli devalvoitunut lähes 40 prosenttia. Yritysten taseet eivät kestäneet tällaista heikkenemistä, ja niin yrityksiä kuin työpaikkoja pyyhkiytyi pois. Sama tapahtuu tällä hetkellä Kaakkois-Aasiassa.

Voidaanko välttää reaalisen valuuttakurssin vahvistumista – suomeksi sanottuna hintakilpailukyyn heikkenemistä rahoitusmarkkinoiden vapautumisen seurauksena? Mitä ilmeisimmän vastaus on ei. Kun pääoma virtaa maahan ja optimismi on vallalla, reaalinen valuuttakurssi vahvistuu. Jos nimellinen valuuttakurssi pidetään ennallaan, hintakilpailukyky rapautuu inflaation kiihtymisen myötä, niin kuin on lähes kaikissa maissa tapahtunutkin. Valuuttakurssin revalvoitumista ei ole juuri missään sallittu, koska tämä ei vastannut säännöstelyajajoilta perittyä käyttäytymiskaavaa, ja vientisektori oli muutenkin näissä oloissa ahtaalla. Jos raha- ja valuuttakurssipolitiikalle olisi meillä haluttu antaa keskeinen rooli epätasapainon syntymisen estämisessä, markan olisi pitänyt sallia revalvoitua tuntuvasti vuosina 1987-88.

Entä kun epätasapaino on päässyt syntymään? Onko silloin valuuttakurssi se väline jolla voidaan parhaiten pommia purkaa? Ei.

Valuuttakurssimuutos voi toimia vain osana laajaa toimenpidepakettia, jossa syvälle käyvät rakenteelliset muutokset muodostavat keskeisen osan.

Kysymys kuuluukin, miten voidaan mukauttaa talouspolitiikkaa ja muuttaa ihmisten käyttäytymistä vastaamaan uusia olosuhteita eikä mitä voidaan tehdä vanhojen käyttäytymiskäytösten eliniän pidentämiseksi. Käyttäytymistä muuttavia toimenpiteitä on meillä sittemmin toteutettu paljonkin, joskaan yleisö ja keskustelijat eivät ole niitä valuuttakurssin lailla yhdistäneet kriisiin ja sen jälkihoitoon. Tällaisia toimenpiteitä ovat mm.:

- Velkaantumisinsentiivit on poistettu. Tämän seurauksena niin yritysten kuin kotitalouksien taseet ovat oleellisesti vahvistuneet. Toki laman antamat kokemukset ovat myös tukeneet tätä kehitystä.

- Yritykset ovat markkinavoimien edessä tehostaneet toimintaansa. Tämä on näkynyt tuotavuuden nousuna ja ennen kaikkea reaalisen kilpailukyvyn vahvistumisena.

- Julkisia menoja on karsittu ja toimintaa on tehostettu. Tämä on säästänyt veromarkkoja ja hillinnyt julkista sektoria koskevia odotuksia.

- Inflaatiokäyttäytyminen ja -odotukset ovat perusteellisesti muuttuneet.

- Työmarkkinoiden toiminta on muuttunut selvästi entistä joustavammaksi. Vaikka meillä on vielä monessa suhteessa parantamisen varaa, rakennemuutos on ollut viime vuosina nopea.

Kun kirjassa todetaan, että kyseessä oli makrotaloudellinen ilmiö, niin olen vain osittain samaa mieltä. Sopeutumisprosessi oli makrotaloudellinen mutta ongelmat ja niiden poistamiseksi tarvittavat toimenpiteet olivat ensisijaisesti mikrotaloudellisia.

Jos olisimme voineet toteuttaa kaikki edellä mainitut toimenpiteet 1980-luvun loppupuolella, moni ongelma olisi jäänyt syntymättä. Va-

luuttakurssin reaalista vahvistumista ja ajoittaista “yliarvostusta” olisi rahoitusmarkkinoiden vapauttamisen vanavedessä kuitenkin ollut vaikeata täysin välttää.

Kun näitä uudistuksia ei voinut viedä läpi epärealististen odotusten vallitessa, seuraava uudistusten toteuttamisajankohta olisi ollut heti tämän vuosikymmenen alussa. Tosin epätasapaino oli jo silloin syntynyt, mutta rakenteellisten uudistusten toteuttaminen olisi helpottanut valuuttakurssi- ja korkopaineita. Rakennemuutosta ei olisi kuitenkaan voitu välttää, koska meillä oli tällöin resurssit selvästi väärissä paikoissa.

Muutoksia on kuitenkin myöhemmin tällä vuosikymmenellä pystytty viemään läpi. Toimenpiteiden toteuttamisjärjestys ei kuitenkaan ollut optimaalinen, ja tästä syntyi suuria kustannuksia. Olisivatko paremmat ennusteet voineet muuttaa toimenpiteiden toteuttamisjärjestystä? En usko. Ei päätöksenteon vaikeus joutunut meillä eikä muualla ennusteiden tai skenaaroiden puutteesta. Ikävääntuntuksia toimenpiteitä ei voida toteuttaa niin kauan kuin euforia on vallalla.

Kokonaisuus on kuitenkin kaikesta huolimatta muodostunut varsin hyväksi, ja sen ansiosta Suomen talous ponnistaa nyt uudelta ponnahduslaudalta. Näiden toimenpiteiden seurauksena Suomen talous on tällä hetkellä ihan eri kunnossa kuin 10 vuotta sitten, ja toimenpiteet ovat yhdessä päätetyn yhteisrahan käyttöönoton kanssa pitkälti eristänyt Suomen tämänhetkisestä epävakaudesta maailmantaloudessa. Ensimmäistä kertaa talous on kasvanut samanaikaisesti kuin ulkomaista velkaa on lyhennetty. Suomen toipuminen lamasta on kansainvälisesti katsottuna ollut varsin mallikasta.